

PERIODISTES I PERIODISME A ESPANYA I AL PAÍS VALENCIÀ

SOCIOPOLÍTICA I CULTURA PROFESSIONAL DELS INFORMADORS

JOSÉ LLUÍS GÓMEZ MOMPART
DEPARTAMENT DE TEORIA DELS LENGUATGES
UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Recepció: 20/04/2010; acceptació: 20/09/2010

RESUM

AQUEST ARTICLE ABORDA UNS TEMES POC ESTUDIATS ENTRE ELS INVESTIGADORS ESPANYOLS COM SÓN LA SOCIOLOGIA I LA CULTURA PROFESSIONAL DELS NOSTRES PERIODISTES, I EN PARTICULAR DELS VALENCIANS, AMB DADES POC CONEGUDES FINS ARA I AMB PLANTEJAMENTS DERIVATS DE L'EVOLUCIÓ DEL PERIODISME, L'ECOSISTEMA COMUNICATIU I EL CAMP I LA TRADICIÓ PERIODÍSTICS. DESPRÉS D'EXPLICAR ELS ANTECEDENTS I RASTRES DEL FRANQUISME QUE ES VAN DONAR EN EL PERIODISME DE LA TRANSICIÓ, ES DETALLEN ELS PRINCIPALS FACTORS SOCIOLÒGICS QUE PERFILEN ELS PERIODISTES ACTUALS, COM TAMBÉ ELS TRETS DE LES TRES GENERACIONS DE PROFESSIONALS I LES SEVES CONDICIONS LABORALS I SOCIOCULTURALS DELS DARRERS TRENTA ANYS, PER ACABAR DESCRIVINT LES TENDÈNCIES PERIODÍSTIQUES QUE S'HAN ANAT CONSOLIDANT I QUE DIBUIXEN ELS MARCS DEL PERIODISME EMERGENT DE L'ANOMENADA SOCIETAT DE LA INFORMACIÓ.

PARAULES CLAU:

PERIODISTES, SOCIOLOGIA DEL PERIODISME, PERIODISTES DE VALÈNCIA, CULTURA PROFESSIONAL

INTRODUCCIÓ

Els estudis sobre les característiques sociopolítiques dels professionals del periodisme a Espanya i la seva activitat i cultura específica han estat ben pocs. Comparats amb els derivats de la sociologia del periodisme¹ a països com els Estats Units (des del pioner de Weaver i Wilhoit de 1991 per als nord-americans), Anglaterra, Itàlia o França, els nostres estudis —externs als de la pròpia professió— queden reduïts a poc més de mitja dotzena². Hem d'excepcuar, però, interessants treballs d'història del periodisme, com són alguns sobre l'evo-

lució professional contemporània (Barrera, 1999; Fuentes y Fernández, 1997; Seoane y Sáiz, 2007) o estudis concrets o de diferents períodes (Desvois, 1996; García Galindo, 1995 i 2009; Gómez Mompert, 1992; Rius 2000a).

Tot i així, algunes investigacions espanyoles, referides a l'etapa última de la democràcia espanyola són prou homologables a les estrangeres al·ludides (Canel, 2001; Díezhandino, 1994; García de Cortázar i García León, 2000; Gómez Mompert, 1999; Humanes, 1998; Ortega i Humanes, 2000; Ortega, 1995; Rodríguez Andrés, 2003). A aquestes

¹ Treballem sobretot a partir de McNair (1998), Neveu (2001) i Schudson (2003).

² Les raons d'aquest retard són, sintèticament: «la complicada evolució històrica del periodisme espanyol, amb moments d'esplendor seguits de dècades de subordinació a l'Estat (...); la trajectòria de la investigació (...), i l'escàs interès dels periodistes a ser analitzats per instàncies alienes a la professió» (Ortega i Humanes 2000: 223-224).

recerques cal afegir-hi els estudis fets des de l'àmbit professional, com n'és un exemple el publicat en la revista *Periodistas* de l'Asociación de la Prensa de Madrid (1990), i els encarregats per aquesta entitat amb el títol d'*Informe anual de la profesión periodística* (des del 2005), o els publicats per *Annals del periodisme català* i *Capçalera*, del Col·legi de Periodistes de Catalunya, i, d'aquesta mateixa institució, el *Llibre blanc de la professió periodística a Catalunya* (2006).

Si parem l'atenció en el País Valencià, la recerca feta sobre el tema que ens ocupa —més enllà dels treballs d'història del periodisme fins a la transició democràtica (sobretot Bordería, 2000; Cerdán Tato, 2005; Laguna, 1990; Rius, 2000a)— és molt minsa (Beltrán i Martínez, 1993; Cerdán Tato, 2005; Gómez Mompart, 2008; Rius 2000b). A ella es podrien afegir les úniques memòries fins ara d'un periodista rellevant, com ha estat en els darrers cinquanta anys Juan José Pérez Benlloch (2005), i un petit estudi prou significatiu sobre la situació laboral dels periodistes a Alacant (2004), elaborat per la secció alacantina de la Unió de Periodistes Valencians.

Per tant, el present article —que es fonamenta en part en un plantejament propi (Gómez Mom-

part, 2000)³ i segueix el fil conductor ja aplicat en un altre treball nostre (Gómez Mompart, 1999)— combina les dades conegudes esmentades sobre els periodistes del País Valencià, juntament amb múltiples fonts orals recollides per nosaltres en jornades professionals, i també directament en converses amb destacats periodistes, o estan extretes de llargues entrevistes amb dos centenars de periodistes valencians obtingudes en el darrer lustre⁴. De vegades, també extrapolem les dades derivades dels estudis citats a escala espanyola i catalana, atès que el País Valencià tot i la seva singularitat s'ha mogut principalment entre aquests dos pols de referència, mirant sobretot a Madrid i/o a Barcelona. I també perquè els problemes i les preocupacions principals dels periodistes valencians resulten bastant coincidents amb els dels seus col·legues d'altres indrets d'Espanya, dels quals sí que es tenen avaluacions comprovades.

Malgrat les particularitats dels periodismes nacionalitaris o regionals, el periodisme espanyol contemporani en el seu conjunt comparteix un mateix ordenament jurídic, una cultura professional⁵ i una tradició periodística⁶, fruit d'un ecosistema comu-

³ La proposta de mètode, després de fer un seguit de consideracions sobre la centralitat del periodisme en la societats contemporànies obertes com agent de modernització i instrument democratitzador, i d'explicar els indicadors de canvi i els factors específics que intervenen en períodes de transformació del periodisme, segueix aquest itinerari: possibilitats i límits del sistema informatiu-comunicatiu; estructura i relacions de les empreses informatives; origen i formació dels professionals així com també les orientacions polítiques; condicions de treball i particularitats de les feines periodístiques; cultura professional i influències d'altres àmbits, i conjuntura del camp periodístic (treballam amb el concepte de camp emprat per Pierre Bourdieu; sobre aquesta noció, vegeu Benson i Neveu, 2004).

⁴ Des del 2004, com a professor de Teoria i història del periodisme a la Universitat de València, he encarregat als estudiants que voluntàriament han volgut entrevistar a periodistes valencians majors de 50 anys, tot seguint el mètode d'història oral i d'acord a un qüestionari ampli i detallat per tal de recollir la biografia professional, amb un doble objectiu: tenir un fons de les persones que, amb independència del seu lloc de naixement, han exercit el periodisme actiu al llarg de la seva vida al País Valencià, i poder aprofitar aquesta rica base documental de cara a la recerca sobre periodistes i periodismes des de mitjans del segle xx. El bloc temàtic de preguntes són els següents: 1. Procedència i formació dels periodistes; 2. El periodista i la seva feina; 3. Condicionaments interns i externs del mitjà o empresa comunicativa; 4. Condicionaments polítics i ideològics; i, 5. Creences i valors dels periodistes.

⁵ Entenem per «cultura professional» els procediments, les rutines i les assumpcions dels aspectes que constitueixen la naturalesa del periodisme com, per exemple, el control de les fonts, l'objectivitat, la separació entre informacions i opinions, etc. La cultura professional s'expressa de manera formalitzada, a través de la interiorització de la professió, de l'ensenyament universitari i dels manuals; i, de manera latent, a través del rol social i de les diferències o paral·lelismes amb els polítics, com també de l'existència d'autoritat legal que reguli o controli els mitjans o la professió.

⁶ Entenem per «tradició periodística» aquelles maneres de fer periodisme fruit dels costums, les pràctiques i les modalitats reeixides que han anat arrelant en un país, per tot un seguit de factors com ara l'ordenament jurídic, el sistema comunicatiu, el desenvolupament de l'ob-

nicatiu⁷ relativament homogeni, encara que no uniforme. I també que tot ell està marcat perquè, en un segle, que és el temps que portem de periodisme modern i industrial⁸, els anys de llibertat d'informació i d'expressió a Espanya —i en conseqüència de poder exercir el periodisme en llibertat— és menor que els períodes limitats per règims controladors, censos o totalitaris, des de la Restauració del segle XIX fins al Franquisme tot passant per la dictadura de Primo de Rivera del segle XX.

Molt sintèticament, la tradició periodística valenciana —com a variant de l'espanyola o llatina europea (Mancini, 2005)— està caracteritzada per una estreta relació dels mitjans amb la política, mediatitzada pel paper de l'Estat o d'institucions de govern (propietaris i/o reguladors, amb subvencions i ajuts) i per les arrels literàries. La cultura professional periodística valenciana, en el darrer quart de segle, presenta aquestes qualitats: un fort partidisme pel que fa als mitjans i una escassa autonomia dels periodistes pel que fa a les empreses i les institucions sobretot polítiques, que tot plegat es tradueix sovint en informacions poc imparcials i en no distanciar-se massa de les fonts importants; és un periodisme de relats sovint simpàtics i festius, a través de gèneres periodístics (notícia, crònica, re-

portatge) poc delimitats o purs, i que evidencia una influència lletraferida que acostuma a menystenir el reporter (el periodista professional) i a sobreestimar l'escriptor (l'autor com a creador); és un estil periodístic que cau en desqualificacions i fins i tot arriba a l'estirabot o a l'insult, amb un llenguatge que traspua massa les filies i les fòbies, tot emergint l'adulació o la desconsideració exagerades; n'és una cultura professional escassament autocrítica; i, finalment, el seu tarannà s'expressa amb dicotomies paradoxals: divertida i solemne, autocomplaent i derrotista, victimista i fatxenda...

ELS ANTECEDENTS I LES PETJADES POSTERIORIS

Encara que ja han passat tres dècades des de la fi del règim totalitari de Franco i que ja s'han incorporat tres noves generacions de periodistes al sector comunicatiu, alguns procediments dels mitjans públics recorden el passat no democràtic: des de fa anys, Canal 9, Ràdio 9 o TeleMadrid i les emissores COPE i esRadio; cadenes com Intereconomía, Libertad Digital, Popular TV i Veo 7, parcialment *El Mundo* o més sovint *La Razón* i els valencians *Diario de Valencia*, de Sánchez Carrascosa (2000-2007), el gratuït *Hoja de la Tarde* (2005-2007) o el «blaver» *València Hui* (2007-2008). D'altra ban-

---

jecte i del fenomen periodístic, l'evolució de la llengua, els costums narratius (escrits o orals) i dels gèneres dominants, la moralitat civcoreligiosa, els corrents de pensament amb prou pes, etc. La tradició periodística també està constituïda per la «cultura professional».

⁷ De vegades, es confon «sistema comunicatiu» amb «ecosistema comunicatiu». El primer concepte es refereix, especialment, a la regulació, l'estructura i les característiques sociopolítiques que presenta el funcionament comunicatiu d'una societat, mentre que la segona noció és prou més àmplia i complexa, atès que —en referir-se a la forma històrica com les societats organitzen la producció social de comunicació— l'ecosistema no només inclou el sistema comunicatiu, sinó que és un plantejament integral que combina, entre altres qüestions, els mitjans, els subjectes i les circumstàncies, perquè para atenció a les particularitats, als processos i als canvis, principalment, de: a) l'estructura comunicativa (normes, organització, producció i recepció); b) els mitjans (naturalesa, llenguatges, qualitats i tecnologies); c) l'economia i la política de la comunicació; d) el camp mediàtic o periodístic en aquest cas (agents comunicatius, mitjans dominants i modalitats hegemòniques); i, finalment, e) els contextos comunicatius (derivats de les formes de vida i d'organització social, les ideologies, les mentalitats, etc.).

⁸ Tot i que les primeres organitzacions de periodistes a Espanya són de la fi del segle XIX (Asociación de Periodistas de Barcelona, 1889; Asociación de la Prensa de Madrid, 1895; Asociación de la Prensa Valenciana, 1899), la professionalització del nostre periodisme es forma durant el primer terç del segle XX. Però la guerra de 1936-39 i sobretot la dictadura de Franco, que imposa unes associacions gens reivindicatives i d'afiliació estrictament controlada, no permetrà fins al tardofranquisme —però de manera clandestina, com els Grups de Periodistes Democràtics— i ja ben entrada la Transició que les organitzacions professionals velles reconvertides o les noves, juntament amb sindicats específics, puguin desplegar tot el sentit i les iniciatives pròpies dels col·lectius de periodistes en els països de llibertats democràtiques. Aquesta atzarosa evolució de l'organització professional dels periodistes espanyols ajuda a entendre la consciència poc clara de la seva condició com a treballadors, desfigurada sovint —com també passa a d'altres països democràtics— per una determinada autopercepció un pèl enganyosa de professió liberal i un xic bohèmia (lleugerament artísticoliterària).

da, el tarannà de determinats periodistes d'aquests mitjans d'informació, i fins i tot d'altres de mitjans generalment més assenyats, sintonitzen amb les actituds sectàries i demagògiques pròpies d'un règim autoritari. És a dir, d'aquell en el qual la propaganda i la mentida volen presentar-se com a informació. Aquesta producció informativa sovint ha estat denunciada per alguns partits i sindicats, com també per col·lectius professionals o ciutadans i, especialment, per la Unió de Periodistes Valencians o pel Col·legi de Periodistes de Catalunya, entre altres associacions professionals independents.

Tanmateix, aquestes pràctiques es duen a terme des de mitjans dels anys noranta de manera desacomplexada (coincint amb els governs del Partit Popular al País Valencià i a Espanya), perquè la dreta espanyola d'aleshores, tot i ser hereva directa dels poders establerts pel franquisme es volia assumir com de nova planta, i per tant ja no necessitava dissimular com ho intentava en els primers anys de la democràcia. D'ençà, la prepotència discursiva s'emboïllarà de neoliberalisme, segons el qual les notícies esbiaixades, l'invent de conspiracions, la ocultació d'imputacions per prevaricacions o l'insult i les injúries continuades són variants lícites de la llibertat d'expressió. Encara que amb maneres més postmodernes —de l'estil de les estratègies de comunicació roïna de Carl Rowe al servei del govern de George Bush fill— aquest *agitprop* de periodisme *groc*⁹ ja havia estat utilitzat amb èxit per la gran dreta els últims anys de la II República espanyola (1931-1939).

Tota aquesta praxi circular informativa i comunicativa, producte del binomi còmplice de determinats emissors i centenars de milers de recep-

tors, s'explica parcialment per l'herència cultural-comunicativa que s'arrossega des de la dictadura franquista. Però renovada i enfortida d'ençà que el Partit Popular va estar en el govern central o des que és al govern valencià, perquè des d'aleshores s'ha produït una clara decantació de l'hegemonia mediàtica cap a les posicions més conservadores, especialment arran de les noves concessions de llicències audiovisuals hertzianes (DDAA, 2005) o digitals (2006) a operadors dretans. En els últims anys, la sensació de supremacia conservadora i de vegades ultrareaccionària ha permès implementar la guerra simbòlica contra les postures progressistes o simplement liberals, a través —per exemple— de les tertúlies dels canals de TDT (Gómez, 2010: 30 i 31).

Així doncs, el llegat periodístic que es va emportar en el periodisme dels anys de la transició democràtica (1977-1982) era el llast del franquisme, d'un «periodisme» exercit sense llibertat durant quatre dècades i amb molts mitjans controlats directament per l'Estat i els altres, força mediatitzats. I les conseqüències d'aquesta situació, palesades en gran part del periodisme que practicaven molts periodistes i en l'actitud que aquests tenien durant el franquisme, llevat de les minories crítiques, les podem sintetitzar així:

- escassa consciència crítica dels periodistes,
- nul·la autonomia professional,
- escriptura excessivament oficialista,
- adulació als poders establerts,
- autoritarisme empresarial,
- valors gremials rancis com si el periodisme fos un estament estatal,

⁹ Emilia Pardo Bazán, en un article del 1898, a propòsit d'allò que ella qualificava «la detestable *prensa amarilla* (*yellow journalism*)», explicava l'origen d'aquesta expressió: «¿De dónde procede este nombre de prensa amarilla, en el cual nadie dejará de advertir similitud con el de una peste? Ocurriósele a una caricaturista yanqui [R. F. Outcault], en momentos de inspiración, representar por medio de la figura de un chicuelo antipático y canijo, vestido de amarillo rabioso, al duendecillo de la indiscreción y la maledicencia, revelador de intimidades de la vida privada; personaje entre imbécil y maligno, que pronto se popularizó bajo el nombre de *Yellow Kid* —el *amarillito*, diríamos nosotros. El *amarillito* hizo escuela, y, desde entonces, con el color amarillo se expresó la idea de la prensa chismográfica, pornográfica y *puffista* o trapalona. A dos diarios de gran circulación que amarillaron [en Nova York: *The Journal* i *The World*], siguieron infinitos, que pulularon y se extendieron por todos los Estados de la Unión americana». Des d'aleshores, s'aplica aquesta expressió a tot aquell periodisme de tot d'arreu que no només destapa intimitats i brutícies sensacionalistes, sinó que inventa, menteix, conspira, injuria o manipula descaradament de manera eixebrada o farisea.

- sindicalisme vertical,
- informació censurada i unidireccional, i
- comunicació moralitzant sectària.

D'algunes d'aquests particularitats, se'n deriven alguns trets actuals —encara que avui apareixen més matisats— i que, comparats amb els que es donen en altres països de més tradició democràtica, resulten relativament impropis d'un periodisme democràticament madur: una autonomia professional insuficient, relativament similar a la de la Transició (Company, 1990); una escriptura de vegades massa igual a la dels gabinets de comunicació institucionals («les informacions institucionals no es comproven», asseguren Suárez Villegas, 2009: 165)¹⁰; un determinat *sindicalisme groc* propiciat per algunes patronals mediàtiques (Santos, 1995); una actitud escassament crítica amb els poderosos («la pèrdua del caràcter crític del periodisme es deu a la comoditat de rebre les notícies des dels gabinets de premsa», Suárez Villegas, 2009: 164); informacions censurades o comunicacions partidistes i parroquials (Verdú, 2008).

L'opinió de diversos corresponents d'altres països d'Europa (recollida en APM, 2005: 61-67), quan comparen el nostre periodisme amb el seu, ratifica algunes de les afirmacions anteriors. Per exemple, Gerrit Jan Hoeck, del periòdic conservador holandès *De Telegraaf*, ha assenyalat: «La tendència de la COPE o TeleMadrid és, en la meua opinió, molt preocupant i no té comparació ni a Holanda ni a la resta de la Unió Europea: *informació* que no és tal, a més de desacreditar els contraris fins al límit; una total manca de respecte per les altres opinions; propaganda en comptes d'informació; mentides que es venen a l'estil Goebbels com a grans veritats (...)» (APM, 2005: 63). O Marcelo Risi, corresponent de la BBC (Regne Unit): «Hi ha una tendència a editorialitzar la informació i tot això contribueix al desprestigi de la professió» (*ídem*: 66).

Diversos sondejos realitzats als associats de la FAPE (Federación de Asociaciones de la Prensa de España), organitzacions de periodistes i llicenciats

en Periodisme, entre el 2000 i el 2005, destacaven que un dels problemes principals de la professió era la «limitació de la llibertat d'expressió» (en el lloc setè d'onze problemes considerats) (APM, 2005: 20). Tres anys més tard, el 2008, els professionals, entre els deu principals problemes, situaven en els llocs vuitè i novè la «falta d'independència» i la «falta de professionalitat», respectivament (APM, 2008: 17).

Aquest progressiu deteriorament del treball professional s'ha donat a escala general espanyola, i, en el cas català, més de la meitat dels periodistes enquestats, 56,4% (Col·legi, 2006), creien que hi havia menys llibertat d'acció que deu anys enrere. Al País Valencià, la percepció dels darrers anys encara és més decebedora arran de certa connivència de bastants mitjans amb l'actitud autoritària i manipuladora en matèria d'informació de la Generalitat Valenciana. I així ho han expressat en diversos comunicats les tres juntes directives de la Unió de Periodistes Valencians d'aquest segle presidides cronològicament per Rosa Solbes, Amparo Bou i Joaquín Clemente; i, pel que fa a la llibertat d'expressió, els periodistes alacantins d'aquesta organització denunciaven el següent: «S'obliga a qui escriu a fer-ho d'una determinada manera en funció de la línia editorial de l'empresa» (Unió, 2004).

PROCEDÈNCIA, FORMACIÓ I ORIENTACIONS DELS PROFESSIONALS

Els factors sociològics que més han influït en les transformacions dels professionals de la comunicació en els últims 30 anys a Espanya són l'origen social de les persones que exerceixen el periodisme, la formació universitària de qui s'ocupa de les tasques informatives i l'increment de dones entre els intermediaris dels mitjans informatius.

Les tres generacions que s'han incorporat al periodisme professional des de la Transició fins ara, a diferència de les anteriors, procedeixen de més classes socials i de famílies ideològicament i políticament més variades. Per això, els nous periodistes representen una àmplia pluralitat que s'ha

¹⁰ Per als periodistes andalusos enquestats, això és així «per les males condicions laborals i econòmiques», per les rutines productives imposades en les empreses mediàtiques, que impedeix tenir el temps suficient per poder investigar» (Suárez Villegas, 2009: 165).

estat veient clarament en les aules de les facultats de Periodisme i que ha tingut una traducció en un eixamplament dels tarannàs professionals. Això ha implicat uns marcs de cultura professional adients amb aquests trets d'origen social; però, tot i que la meitat dels periodistes acostumen a situar-se amb el centre esquerra (52,3% segons Col·legi, 2006), les rutines productives i l'organització empresarial o institucional acaben estrenyent la pluralitat sociopolítica i, en gran part, homogeneïtzant els comportaments explícits.

En definitiva, la democratització que ha experimentat la universitat espanyola en general ha influït, com no podia ser d'altra manera, també entre els alumnes de Periodisme i Comunicació audiovisual. Aquell penjoll franquista que, una dècada després de la mort de Franco, encara es podia atribuir als aspirants de periodisme —«fills del franquisme, mal que ens pesi», en paraules del reconegut periodista català Josep Maria Huertas Clavería (1985)—, ja fa anys que no té sentit, perquè molts del periodistes de les dues darreres dècades no només són fills de la democràcia sinó, en alguns casos, fills de represaliats per la dictadura i fins i tot nets d'afusellats o d'exiliats pel règim derivat del cop d'Estat del 18 de juliol de 1936. Aquest canvi se ha palesat en el progressiu reconeixement social:

La profesión periodística ha ido progresivamente ganando prestigio en la sociedad española desde la década de los años setenta (...); la liberación de los controles de la dictadura ha permitido que los periodistas se hayan constituido en un grupo con estatus social elevado. La imagen que de ellos tiene la sociedad ha quedado reflejada en sucesivas encuestas del Centro de Investigaciones Sociológicas. (...) A partir del año 1981 siempre han ocupado los primeros puestos: [1980: el 10 de 17; 1987: el 6 de 17; 1990: el 1; 1997: el 3] (Ortega i Humanes, 2000: 159 i 160).

Un altre factor sociocultural que ha representat un canvi substancial dels nous professionals ha estat la seva formació universitària específica, arran de la inauguració el curs 1970-71, de les dues primeres facultats públiques de Ciències de la Informació a la Universitat Autònoma de Barcelona i a la

Complutense de Madrid, a més de la transformació de la vella Escuela de Periodismo de Navarra (de l'Opus Dei) en facultat privada. D'aleshores ençà, el nombre de centres universitaris públics i privats que ofereixen estudis de Comunicació s'ha multiplicat per quinze i el nombre d'estudiants ha passat de mig miler a cent vegades més, segons es va informar en una de les reunions de la Conferència de Degans de Facultats de Comunicació celebrada a Pamplona (24/06/2009).

En concret i només pels estudis de Periodisme, en el curs 2007-08 hi havia 33 universitats a Espanya que impartien aquesta titulació superior (45% públiques i 55% privades, encara que, en nombre d'alumnes, la proporció era de: 80% i 20%, respectivament) i el nombre total d'estudiants matriculats era de 18.278. El nombre de llicenciats en Periodisme des de la primera promoció del 1976 fins a la del 2007 sumava 66.567 (APM, 2008: 18). Pel que fa als periodistes catalans, el *Llibre Blanc* del 2006 assenyalava que el 82,4% tenien estudis superiors universitaris, un 82,9% eren llicenciats en Periodisme.

Cada cop són més els professionals que consideren que la titulació en Periodisme és més necessària «ja que la informació és quelcom tan transcendent que necessita que qui l'exerceixi estigui format» en aquest camp. Així ho consideren 91,6% dels vint-i-quatre periodistes andalusos enquestats en un estudi qualitatiu sobre «ètica i excel·lència informativa», en el qual han participat quatre universitats espanyoles sota la direcció del professor Salvador Alsius de la Pompeu Fabra (Suárez Villegas, 2009: 162). Tot i així, només són una minoria (8,4%) els llicenciats andalusos que no creuen que sigui necessària una formació específica en Periodisme.

Pel que fa als valencians, el percentatge de titulats en Periodisme és menor que els espanyols en conjunt, o que els catalans, ja que, fins al 1986, no es van posar en marxa aquests estudis al centre universitari privat San Pablo-CEU i a les públiques fins al 2000 a la Universitat de València, el 2005 a la Miguel Hernández d'Elx (Gómez Mompart i Martínez Gallego, 2007) i el 2009 a la Jaume I de Castelló. Això explica que molts periodistes majors de 40 anys no siguin llicenciats específics, llevat d'alguns

que van estudiar sobretot a l'Autònoma de Barcelona o a la Complutense de Madrid. D'aquest retard en tenir estudis universitaris de Periodisme al País Valencià —com ja hem assenyalat en diverses ocasions— en són responsables els poders universitaris i també els polítics:

(...) però ahora palesa una feblesa de la societat civil progressista que potser tampoc va empènyer suficientment, mentre que alguns sectors ultracatòlics sí que se'n van preocupar. Les llicenciatures de comunicació van començar al San Pablo-CEU el 1986 (amb un Govern del PSPV-PSOE a la Generalitat) i a la Universitat de València el 1993 [Comunicació Audiovisual, Periodisme set anys després] Aquest retard i en aquesta prelació no és pas aliè al comportament estructural del sector mediàtic valencià, tant pel que fa al funcionament dels mitjans de comunicació com pel biaix d'algunes recerques en comunicació o al tarannà de certs «professionals» (comunicadors i acadèmics) (Gómez Mompert, 2007: 8-9).

I el tercer factor sociològic que parcialment ha reequilibrat el sector professional ha estat la *feminització* derivada d'un increment de dones, més als estudis que a la professió. En el cas català, per exemple, la trajectòria professional resulta prou eloqüent (les dones periodistes col·legiades el 1983 només eren un 17% [Geli, 1987-88: 22]) i contradictòria: mentre que el nombre de dones representava fa pocs anys el 70% d'estudiants de Periodisme, l'índex a la professió baixava fins a un 37% (Col·legi, 2006: 153). En el conjunt espanyol, a hores d'ara el nombre d'estudiantes és d'un 55%, però, en el cas de les públiques, aquest valor puja fins a un setanta per cent. Si a més es té en compte que la nota de tall de la selectivitat és prou alta (en la Universitat de València sempre per damunt del 8 sobre 10), ens trobem amb unes estudiantes de molt bon nivell però a qui, després de sortir de les aules, la professió no reconeix suficientment, ni des d'un punt de vista salarial ni tampoc en paritat de càrrecs.

Tal vegada, totes dues qüestions —juntament amb un major interès per la conciliació laboral-familiar i una menor ambició o obsessió pels llocs

de poder professional/empresarial— fan que les periodistes siguin menys en el sector, 47,5% (APM, 2008: 18) i que hi ocupin molts menys càrrecs de direcció: oscil·len entre un 15% i un 20%, segons els mitjans (Gallego i del Río, 1994; García i García, 2000; Méndez, 2003). Tanmateix, i malgrat determinades ambivalències (Neveu, 2000), en els darrers anys sí que sembla que aquest procés de *feminització* ha tingut un determinat efecte en l'interès d'algunes direccions de mitjans per incorporar una lleu «mirada femenina» a fi d'«humanitzar» els tractaments informatius i allunyar-los de l'enfocament massa «masculí» (androcèntric). Tot i així, seria ingenu no tenir present que aquest aire «femení» ha estat induït també per la crisi del periodisme derivada d'una obsolescència del relat dur, extremadament polititzat. Algunes periodistes experimentades valencianes coincideixen en aquestes ambivalències, alhora que assenyalen que l'increment de dones al sector ha estat aprofitat per algunes patronals per precaritzar els salaris.

LES GENERACIONS DE PERIODISTES DE LA DEMOCRÀCIA

En les tres últimes dècades de democràcia espanyola, han conviscut tres generacions de periodistes al País Valencià. Cronològicament, la primera va ser aquella que s'havia iniciat en el tardofranquisme, i va coincidir amb els professionals majors de la dictadura, molts dels quals aspiraven a convertir-se en protagonistes d'un recanvi integral de la informació, i tenien ganes de fer una premsa lliure com a única manera d'exercir el periodisme a diferència dels seus col·legues veterans.

Força d'aquells professionals —que poc a poc ja han començat a prejubilar-se o jubilar-se—, empenyos pels temps de canvi, van forçar més o menys les possibilitats que el sistema mediàtic permetia al voltant de la mort de Franco. Des de fa uns anys, a aquests lluitadors de la informació els agrada presentar-se com els vells demòcrates compromesos, quan només uns pocs —els antifranquistes convençuts— havien arriscat inestabilitat professional en alguns mitjans existents o publicacions efímeres (diari *Crónica* o les revistes *Dos i dos*, *Más/Menos* i *Qué y dónde*) i encara s'escarrassarien més durant la Transició, muntant o participant en

projectes periodístics nous com *Valencia Semanal* (1977-80), *Diario de Valencia* (1980-82) i *Noticias al día* (1983-84), tots tres dirigits per J. J. Pérez Benlloch, o *Castellón Diario* (1982-1997).

Bona part d'aquesta primera generació de professionals de la informació eren autodidactes pel que fa a la formació com a periodistes, encara que molts d'ells tenien estudis universitaris; d'altres havien estudiat a la Escuela Oficial de Periodismo de Madrid (d'orientació falangista) o a la nacionalcatòlica de l'església de València. En general, gairebé tots els nous projectes naixien amb molta il·lusió, pocs diners i equipament, alguns professionals veterans i aspirants voluntariosos. Tot plegat feia que l'agosarament informatiu estigués sovint per damunt de la qualitat periodística, encara que, després de tants anys de la gris i propagandística informació del règim franquista, les notícies i reportatges de la nova premsa resultaven interessants i atractius, especialment per a uns lectors progressistes en sintonia amb els periodistes combatents.

Les dificultats de bastants d'aquells nous mitjans de la transició i dels primers anys vuitanta, i d'un determinat continuisme dels altres existents (*Las Provincias*), o majoritàriament provinents de la cadena del Movimiento, però reconvertits i privatitzats (*Información*, *Levante* i *Mediterráneo* a Alacant, València i Castelló, respectivament), guardaven relació amb una deficient i parcial formació dels seus professionals. A aquestes peculiaritats s'afegia el llast del llegat periodístic de la dictadura que ja hem explicat i uns salaris prou lamentables, la qual cosa obligava a molts professionals a pluriocupar-se.

Les discrepàncies d'aleshores entre periodistes nostàlgics i progressistes es van traduir en formes organitzatives i d'actuació professionals diferenciades. Enfront de les heretades Asociaciones de la Prensa (la de València –APV– resistiria agònicament fins al 1994, després de l'obscura fallida econòmica de la font d'ingressos, *Hoja del Lunes*, el 1988) es va alçar la Unió de Periodistes del País Valencià (legalment el 1982, tot i que actuava com a tal des del 1979). El 1997, la fusió de la Unió de Periodistes del País Valencià amb l'Ateneu de Peri-

odistes (hereu de la APV) donaria pas a la Unió de Periodistes Valencians.

La Unió de Periodistes Valencians (UPV) que, a hores d'ara, té uns set-cents afiliats i és l'única organització estable de tot el País Valencià, ha conviscut en alguns anys de les darreres dècades amb altres organitzacions, bé sectorials o bé minoritàries com: Asociación de la Prensa d'Alacant, Asociación de la Prensa de Castelló (poc operativa), Asociación de Periodistas Gráficos de la Comunidad Valenciana, Asociación Valenciana de Doctores y Licenciados en Ciencias de la Información, a més d'un parell de grups reduïts i ja desapareguts com eren l'Asociación Profesional de Periodistas de Castellón o l'autoqualificada Asociación de Periodistas Independientes Valencianos, generada a imatge i semblança d'una altra de la premsa madrilenya amb ramificacions provincials. En la darrera dècada, la UPV ha mantingut una actitud prou activa en defensa de la dignitat professional i laboral, a l'hora que ha guardonat anualment persones o mitjans espanyols o estrangers que s'han distingit per la defensa de la llibertat d'expressió.

El periodisme local i dels mitjans de proximitat no va tenir el seu moment d'esplendor fins a la dècada dels anys vuitanta, en bona part com a conseqüència de la feina dels ajuntaments democràtics després de les primeres eleccions municipals del 1979. Del mig centenar de publicacions significatives d'aleshores moltes han pogut anar sobrevivint, malgrat les crisis del sector i la competència de les quasi tres dotzenes d'edicions locals dels grans diaris de les tres províncies (*Levante-EMV*, *Las Provincias*, *El Periódico Mediterráneo*, *El Punt*), a les quals se'ls ha anat menjant part de la publicitat.

Dels 488 mitjans locals i comarcals que coexistien el 2004 en el territori valencià, com ha explicat l'especialista Francesc T. Martínez Sanchis (2007), destaquen un parell de diaris privats (*Ciudad de Alcoi* i *El Periódico d'Ontinyent*), 47 revistes locals i comarcals privades de periodicitat diferent (entre elles *Crònica* d'Ontinyent, *Canfali*, *El Cresol* de l'Horta Nord, *Crònica de Vinaròs*, *7 Dies-Actualitat de Benicarló*, *La Opinión de Torrent* o *Ciu-*

tat de Xàtiva) i —a banda de 210 BIM (Butlletins d'Informació Municipal)— hi havia 87 emissores de ràdio i 122 TV locals.

Cal remarcar el paper d'aquest periodisme valencià que, fet per un nombre progressivament creixent de periodistes titulats i també per bastants *amateurs* prou compromesos cívicament però mal pagats i en condicions precàries, es caracteritza pel binomi proximitat i identitat. Tanmateix, en el marc de la globalització, el periodisme local i comarcal —d'altra banda, del poc que empra amb un percentatge relativament alt el valencià, llevat de les revistes *El Temps* i *Saó* i només parcialment dels mitjans de RTVV— suposa un contrapunt a la concentració mediàtica i a un determinat uniformisme de la informació i del seu tractament.

La segona generació de periodistes de la democràcia està integrada per un gran nombre de titulats en Periodisme, provinents majoritàriament del centre universitari CEU-San Pablo, posteriorment la universitat privada Cardenal Herrera-CEU, i de llicenciats sobretot en les facultats de Ciències de la Informació de les universitats Autònoma de Barcelona i Complutense de Madrid. El gruix d'aquesta generació —juntament amb els de la generació anterior, alguns dels quals abans d'acabar la dècada dels anys vuitanta ja van fer el salt als múltiples gabinets de premsa institucionals i empresarials— ha omplert els llocs de feina dels mitjans grans de les tres províncies valencianes: emissores de ràdio (SER, RNE, COPE, Onda Cero Radio, Antena Ràdio) o cadenes de televisió, especialment els canals autonòmics de RTVV (iniciats el 1989), a més de les delegacions de les privades generalistes i finalment de les de la TDT; també en els diaris originàriament valencians (*Las Provincias*, *Levante-EMV* i *Superdeporte* a València, *Información* a Alacant, i *Castellón Diario* i *El Periódico Mediterráneo* a Castelló), a més de les edicions de la premsa de Madrid (*El País*, *Diario 16*, *El Mundo*, *ABC* i *La Razón*),

que anirien desplegant-se durant els anys noranta, i uns pocs professionals que es van col·locar mentre van durar els periòdics gratuïts (*Mini Diario*, *20 Minutos*, *Metro*, *El Micalet*, *Qué*, *Adn*, *Hoja de la Tarde*), en alguns cibermitjans o en algunes noves publicacions setmanals (*Valencia Semanal*, 2000-01, i *Pueblo Siglo XXI*, 2003-04).

Tot i el partidisme acusat de la majoria dels mitjans autòctons i foranis, i de determinats comportaments de determinats directores i caps de redacció o secció poc professionals i massa dependents de la obediència llegada al patró, i també dels condicionants laborals i de les conjuntures polítiques gens reeixides, periodistes de molts mitjans valencians han intentat —amb més o menys talent i encert, de manera relativament continuada o esporàdica— practicar un periodisme deontològicament apreciable. Tot i això, de vegades amb els trets que en general es despren d'allò que hem explicat com la *tradició valenciana*. Nogensmenys, la superació d'alguns dels inconvenients genuïns o generals de les dues últimes dècades i la praxi que és més homologable del periodisme de qualitat internacional han estat paleses, en diverses ocasions (en alguns mitjans molt esporàdicament), en treballs periodístics elaborats per reconeguts professionals valencians i difosos per *El País-Comunidad Valenciana*, *Diario 16-CV*, *Levante*, *Información*, *Las Provincias*, *Castellón Diario*, *El Periódico Mediterráneo*, *El Temps*, *Saó*, la SER-CV, l'informatiu Aitana de TVE o RNE-CV, Ràdio 9 i Canal 9 (principalment dels primers temps) i Punt 2, *El Mundo-CV*, *ABC-CV*, COPE-CV, entre d'altres mitjans.

La tercera generació, incorporada als volts del canvi de segle, prové sobretot de les facultats de Comunicació de la Universitat Cardenal Herrera-CEU (amb més proporció) i de la Universitat de València. En general són joves professionals ben capacitats i familiaritzats amb les noves tecnologies, i per tant idonis per a la metamorfosi¹¹ que ja s'ha endegat

¹¹ Com vam avançar en un altre lloc (Gómez Mompert, 2009: 289), «podem enunciar algunes de les tendències que probablement s'aniran imposant a mitjà termini en els periòdics: diferenciació i complementarietat entre les edicions de paper i les digitals; transferència d'informacions i serveis a sistemes en línia (mòbil, ordinador, TDT); eixamplament de serveis informatius i de paquets periodístics multimèdia; optimització de les maneres i els llocs de venda, accés o transmissió ininterrompuda; reducció del nombre de planes i informacions dels productes en paper; temes més seleccionats i exclusius en forma de reportatges; augment dels relats infogràfics; menys i millors redactors de plantilla i

en el periodisme de la societat de la informació¹². Amb notables i valuoses excepcions, paradoxalment tenen un sentit crític aprés més que assimilat o experimentat, però estan emposes a conformar-se amb els condicionants de feines no estables, contractes precaris i sous molt baixos. Ateses les transformacions socioeconòmiques (Azagra i Romero, 2007) i de cultura de l'espectacle (García Ferrando i Ariño, 2001) que en els darrers lustres ha experimentat el País Valencià, bastants d'ells semblen espectadors de la deriva política institucional clientelista i sectària. Amb aquests trets més o menys perfilats i amb cada vegada menys professionals valencians veterans de referència (alguns jubilats i altres, desplaçats o desanimats), té prou lògica que es comportin com a col·lectiu periodístic de manera pragmàtica i es vegin disposats a fer allò que poden o els deixin en els àmbits laboral, professional i ideològic de les empreses, malgrat la seva bona preparació. Tanmateix, aquest informal i aparent encaix entre mitjà i professional d'ara pot esquarterar-se a mitjà termini per raons endògenes o externes al camp mediàtic¹³ ja que, llevat dels més mediocres i aprofitats, la resta practica —sovint per imposicions¹⁴— un periodisme *de facto* molt poc convençut. I, curiosament, de vegades, no és un periodisme exempt de qualitat formal i fins i tot funcional.

CONDICIONS LABORALS A ESPANYA, PAÍS VALENCIÀ I CATALUNYA

En el primer *Informe Anual de la Profesión Periodística 2005* s'exposaven tot un seguit de dades les quals ratificaven que els mals auguris dels darrers anys anteriors s'estaven acomplint, i es palesava que les condicions laborals anaven progressivament empitjorant arran de la generalització d'Internet. En menys d'una dècada, aquest mitjà ja havia canviat, gens favorablement, els mitjans tradicionals, especialment la premsa escrita de pagament. Paral·lelament, l'índex d'ocupació dels periodistes —recollit en l'Informe del 2007— mostrava gràficament com l'evolució d'aquesta havia anat a la baixa entre el 1997 i el 2006 (APM, 2007: 101). Des de l'inici d'aquest segle, el pitjor any, quant a la pèrdua de llocs de treball, ha estat el 2009: més de 3.200 periodistes van perdre la feina, segons va explicar el Foro de Organizaciones de Periodistas, en la reunió celebrada en Madrid, el 16 de gener de 2010.

Després del sotrac estructural del sector periodístic que van suposar els primers anys de la Transició, amb la consegüent repercussió en la desaparició de llocs de treball, reequilibrat en la dècada dels anys vuitanta per l'aparició de nou mitjans i l'empenta de la democràcia, els anys noranta novament

---

més col·laboradors especialitzats; encàrrecs a equips multidisciplinaris d'investigació periodística *glocal*; sindicació de notícies institucionals entre empreses i repartiment col·laboratiu pel cobriment de temes rutinaris; reducció de informacions oficialistes o preuconades pels gabinets de comunicació; participació dels lectors/vidents —d'acord amb el "periodisme ciutadà" i amb el "periodisme cívica"— com també opinant i suggerint a través de consells tripartits d'assessors, usuaris i professionals de la informació-comunicació».

¹² Els avantatges i els inconvenients de les TIC que afecten al periodisme es resumeixen així: aspectes positius: facilitat, accessibilitat a la informació, immediatesa, agilitat, rapidesa i comoditat; i aspectes negatius: pèrdua del carrer o periodisme de despatx, informació no contrastada, deshumanització, risc que desaparegui el periodista com a filtre responsable, poca cura amb la llengua, facilitat la manipulació i hi ha excés d'informació (Col·legi, 2006: 136).

¹³ De tota manera, els col·legues catalans no són massa optimistes, perquè el 55,8% del prop de mig miler de periodistes entrevistats creu que dins de 10 anys la professió estarà pitjor que ara (Col·legi, 2006).

¹⁴ Les dades sobre la incidència de les diverses formes de pressió a Catalunya, tot i que són menors en grau i forma que les que pateixen els professionals segons ha denunciat verbalment i en trobades la Unió de Periodistes Valencians, són significatives: el poder polític, 29%; els grups polítics, 24%; els gabinets de comunicació, 21%; els grups econòmics, 20,9%; els *lobbies*, 18%, i els companys de feina, 11,6%. I pel que fa a les tècniques de pressió, en dades del mateix estudi: agressió verbal, 43,8%; suborn, 13,4%, i acomiadament, 11,1% (Col·legi, 2006: 123).

anunciaven els perills de la inestabilitat laboral ja que, a partir d'aleshores, la crisi derivada d'un ecosistema mediàtic de canvi —com van advertir les organitzacions professionals i sindicals— seria aprofitada per les empreses per anar imposant unes condicions de contractació i de treball desfavorables per als periodistes. I així ha estat des de l'inici del nou segle, situació molt agreujada arran de la crisi financera global del 2008, amb ERO (expedient de regulació d'ocupació) declarats o encoberts a la majoria dels mitjans, reducció dràstica de col·laboradors o congelació salarial. Però tot just abans de començar la gran crisi, els ingressos mensuals nets dels periodistes no eren tampoc gran cosa: de 901 a 1.500 €, 27,1%; de 1.501 a 3.000 €, 45,2%; i, de més de 3.000 €, 10% (APM, 2007: 60).

Les principals dades (APM, 2005) en el començament de l'últim lustre, composaven la següent radiografia professional:

— El 68,8 % dels periodistes entrevistats per elaborar aquest estudi declarava que disposava de contracte indefinit i el 11,5% eren autònoms.

— L'ocupació per sectors dels periodistes associats el 2005 i el 2008 (APM, 2008: 19) era, respectivament, aquesta: premsa, 40% i 42,5%; ràdio, 12,4% i 13,6%; televisió, 22% i 18,9%; gabinets de comunicació, 15,6% i 14,3%; Internet, 3,6% i 4,2; altres, 6,4% i 6,5%.

— Els 62,4% dels associats treballaven en el sector privat, el 31,6%, en el sector públic i el 6%, en altres.

— Aleshores encara cap dels periodistes entrevistats volia canviar de professió, encara que sí que canviaria de mitjà de comunicació (36,9%).

— Els motius principals pels quals canviarien de mitjà eren la promoció professional (43,6%) i la millora de les condicions econòmiques (21,5%).

— La retribució que rebien pel seu treball era —segons els periodistes— lleugerament superior a la que rebien els professionals del mateix rang d'altres activitats. Sobre una escala de l'1 al 10, la valoració mitjana obtinguda era de 6.

— Amb tot, el 46,9% dels entrevistats valorava la seva estabilitat laboral com a «roïna» o «molt roïna» i un 47,1% la considerava «regular».

Al País Valencià les dades eren relativament diferents segons cadascuna de les tres províncies i el tipus de mitjà (grans mitjans o mitjans comarcals, i també hi havia diferències entre els mitjans a les capitals i la resta del país). Així, per exemple, les condicions laborals eren una mica millors a València, per exemple, que a Alacant, i igualment entre els grans diaris o RTVV quant als periòdics locals o les emissores de ràdio i els canals de TV de petit abast.

L'únic estudi sobre aquestes qüestions que tenim —a banda d'algunes dades donades pels sindicats, com per exemple el debat organitzat per la UGT amb professionals i acadèmics (València, 25/04/09)— és l'*Informe sobre el exercicio de la profesión periodística en Alicante*, elaborat amb dades recollides pel grup de treball de la Unió de Periodistes Valencians d'Alacant el novembre de 2004. Aquest estudi es va fer a partir dels informes recollits per membres de quinze mitjans de comunicació d'Alacant (escrits i audiovisuals). L'informe, referit a 398 professionals de premsa escrita, emissores de ràdio, televisions i agències informatives, reflectia un panorama prou preocupant ja en aquells moments, en comparació amb les dades que acabem d'esmentar per al conjunt d'Espanya:

— el 65 % (259) dels periodistes que treballaven a les redaccions dels mitjans de comunicació alacantins ho feien amb contractes precaris, temporals i de categoria inferior a les tasques que desenvolupaven;

— d'aquests, el 10% (39) eren becaris en pràctiques que ocupen permanentment llocs de redactor; i,

— la resta dels informadors, el 35% (139), disposaven d'un contracte de treball indefinit i, en conseqüència, d'un lloc laboral fix.

Els detalls de les condicions de treball a Alacant, d'alguna manera *promig* de la situació al País Valencià a mig camí entre València i Castelló, denoten un quadre prou preocupant:

1. *La precarietat laboral*. L'última tendència: acordar amb periodistes que els consideren col·

laboradors, però que fan la mateixa feina i tenen la mateixa dedicació i, malgrat això, no tenen contracte i cobren menys salari. A les emissores de ràdio, s'ha generalitzat el «contracte per temporada radiofònica», o contracte d'obra i servei. A més, apareixen com a locutors en comptes de redactors. A la premsa de difusió comarcal, no és estrany treballar sense contracte, com a «col·laboració», fer més hores de les estipulades i realitzar funcions de relacions públiques i/o publicitat. Molts col·laboradors firmen contractes mercantils que els converteixen en treballadors autònoms. Hi ha importants greuges comparatius entre companys que exerceixen la mateixa funció, però amb diferent retribució econòmica. A la premsa gratuïta, molts col·laboradors cobren la meitat que els redactors, treballen des de casa i no poden utilitzar els avantatges de la Redacció. Se'ls dona el rang de proveïdor d'informació.

2. *Les hores extra.* El personal de plantilla normalment realitza una mitjana de tres a quatre hores extraordinàries cada dia sense percebre cap remuneració extra. Les jornades laborals s'amplien a dotze i tretze hores sense que per elles es rebi cap remuneració.

3. *Periodistes «en pràctiques».* Els alumnes dels últims anys de Periodisme cobreixen durant tot l'any llocs de seccions que no són responsabilitat de cap periodista en el mitjà.

4. *Riscs laborals.* S'incompleix la normativa de prevenció de riscos laborals: llocs inadequats davant de l'ordinador, manca de llum, ventilacions insuficients, etc.

5. *Indefensió sindical.* En algunes ocasions, no s'assumeix com a pròpia la defensa dels interessos dels col·laboradors dedicats a tasques de redacció, precisament per por de les represàlies.

6. *Falta de formació.* La rotació de llocs i la cerca del periodista «tot terreny» comporten un des-

coneixement important sobre el que s'escriu i, per tant, la tendència a equivocar-se és freqüent. Entre els periodistes la especialització és nul·la.

7. *Llibertat d'expressió.* S'obliga a qui escriu a fer-ho d'una determinada manera en funció de la línia editorial de l'empresa.

Pel que fa al cas català, el *Llibre blanc de la professió periodística* (2006), sens dubte el més precís perquè la mostra era molt més àmplia i rica (420 enquestes personalitzades i 30 entrevistes en profunditat), assenyalava el següent:

– Dels periodistes que treballaven, el 71% ho feia en el sector privat i el 29%, en el sector públic: 44%, en premsa escrita; 29,3%, en mitjans audiovisuals; 2%, en gabinets de comunicació i només un 2%, en premsa digital.

– El 89% treballava i l'11% estava a l'atur. El 23,8% no tenia feina estable i el 70% tenia contracte indefinit.

– Per tot això, consideraven que el gran problema era la precarietat laboral (36,8%), tenien una feina mal remunerada (18,8%), patien estrès pels horaris (15,9%), denunciaven l'intrusisme (11,5%), alhora que la gran majoria estava d'acord que hi havia discriminació per a les dones sobretot pel que feia als salaris.

TENDÈNCIES PERIODÍSTIQUES CONSOLIDADES

Com a conseqüència de l'ecosistema comunicatiu espanyol de les dues darreres dècades i de l'estructura mediàtica que s'ha anat configurant en el País Valencià —explicada molt bé i amb detall per Rafael Xambó (2002) i en l'estudi, en premsa, coordinat per Guillermo López—, i de les condicions laborals que acabem d'esmentar, el camp periodístic espanyol¹⁵ presenta tot un seguit de particularitats¹⁶ que, en alguns casos, trastornen les prin-

¹⁵ Tot i que no hi ha un estudi a fons de l'evolució del camp periodístic espanyol, els plantejaments que fa Marchetti (1998) ens han servit d'orientació per seguir amb atenció en les tres darreres dècades les principals particularitats i els canvis més significatius que s'han produït en el nostre àmbit (Gómez Mompert, 1999).

¹⁶ Algunes de les particularitats es deriven del model que Hallin i Manzini (2008) han denominat el «pluralista-polaritzat» —propi dels països del Sud d'Europa—, el qual es caracteritza per la forta empremta religiosa original i el seu correlat polític, els partidismes dels quals allò que busquen és sobretot l'ensinistrament i la propaganda més que la precisió de les informacions; una altra de les característiques d'aquest

cipals teories sobre el periodisme i els periodistes contemporanis (per la qual cosa en farem al·lusió quan s'escaigui). Bona part de les tendències que explicarem, al País Valencià esdevenen negativament paradigmàtiques:

a) *Dependència de la majoria dels mitjans dels diferents poders.* Les successives crisis, en especial de la premsa escrita —a causa del descens de vendes i publicitat (un 43% menys en els diaris entre el 2007 i el 2009)¹⁷, la competència d'Internet i de la premsa gratuïta, la poca renovació de continguts, etc. — han fet que els periòdics no puguin autofinançar-se només amb vendes, ingressos publicitaris i promocions, la qual cosa els aboca a dependre de subvencions i ajuts que s'atorguen a canvi de docilitat i de submissió informatives. En aquest sentit, la «teoria instrumentalista» —sovint denunciada per N. Chomsky i E. S. Herman— es fa palesa de manera explícita. Un cas simptomàtic en època de crisi, com la dels darrers dos anys, és que les seccions d'economia dels mitjans en l'òrbita del Partit Popular concentren quasi exclusivament les notícies negatives d'aquest assumpte en perfecta sintonia amb l'orientació política que du aquest partit per tal de reforçar les seves tesis d'oposició i desgast del govern d'Espanya, presidit per José Luís Rodríguez Zapatero; tot al contrari d'allò que feien els mateixos mitjans durant el govern de José María Aznar que, amb independència de la situació econòmica d'aleshores, prou diferent, se centraven preferentment en les bones notícies.

b) *Inflació de notícies institucionals.* Un dels efectes de la dependència esmentada és una sobreabundància de temes induïts pels gabinets de comunicació. Això també es produeix més des que les empreses informatives han hagut de reduir les seves plantilles de redactors i els ha obligat a suplir la manca d'informacions buscades i treballades pels seus redactors per notícies cuinades per altres organismes. Aquest recanvi redaccional implica una pèrdua d'autonomia i qualitat, una informació

oficialista i gens crítica i, en conseqüència, un periodisme administratiu i gris. La prevalença d'unes fonts sobre altres reforça encara més la «teoria dels definidors primaris» que implica —com ha comprovat, entre altres, S. Hall— que la tasca del periodista està molt mediatitzada.

c) *Dèficit de periodisme d'indagació i encara més del d'investigació.* La reducció del nombre de reporters i la limitació de col·laboradors, derivada en bona part de la crisi estructural del sector, no permet dedicar ni suficients redactors ni massa temps a esbrinar les informacions, fins i tot a comprovar la veracitat de determinats fets, per la qual cosa moltes informacions es difonen sense els mínims criteris professionals, infringint els codis deontològics. Lògicament, si cada cop s'hi dedica menys temps i personal a investigar, la tasca d'aprofundir en temes que comporten força temps, diners i, sovint, conflictes perquè poden destapar qüestions extremadament comprometedores, queda quasi sempre ajornada, excepte quan els poders o les personalitats que mediatitzen una mitjà tenen interès a desvetllar un assumpte determinat. En alguns d'aquests casos, però, s'encarrega la presumpta *investigació* als reporters més matussers per tal que el relat no només sigui brut, sinó també escabrós. Tot plegat enforteix la lògica empresarial menys dinàmica i innovadora, la qual cosa ensenya la cara més mecànica de la «teoria organitzacional» observada per W. Breed, segons la qual el periodista esdevé una simple baula de l'empresa. Afortunadament, hi ha excepcions que honoren els professionals que investiguen els temes socialment rellevants i els mitjans que els publiquen.

d) *Homogeneïtzació temàtica i redundant.* Una de les mostres de la poca innovació i de la manca d'esforç imaginatiu en els temes dels reportatges relativament llargs, bé com a temes del dia o en els dominicals, és la repetició d'aquells temes que els caps de redacció del periodisme burocràtic creuen que excita uns receptors similars a ells: sectes, drogues, prostitució, sexe, gentola dels

model és la intervenció de l'Estat, no només com a propietari d'alguns mitjans, sinó també a través de regulació del sector i de la professió, la concessió de llicències audiovisuals o d'ajuts i publicitat institucional.

¹⁷ Segons estimacions de Deloitte reflectides en AEDE (2009).

programes rosa de televisió, rebotiga del futbol, ludopaties, dietes miraculoses, etc. Aquests temes emergeixen cada cert temps amb titulars més i més exagerats, amb escassa indagació i nul·la investigació, amb enfocaments redundants, tot i les fotos i els personatges relativament nous. Una altra prova de l'efecte informatiu de fotocòpia són els temes «estel·lars» que les multinacionals de la música, el cinema i l'espectacle subministren periòdicament com a promoció dels seus artistes o productes; una variant d'això són els especials (o no) de viatges, modes, estètica, gastronomia, motor... Tots ells són publicitat de consum sota l'aparença d'informació de serveis.

e) *Informacions i temes sense continuïtat*. Una paradoxa que suposa una contradicció de l'esmentada redundància de temes és la infreqüent continuïtat d'alguns temes que, pel seu interès públic —a banda dels escàndols i dels assumptes morboses—, mereixerien un seguiment acurat; estranyament, davant d'un suposat avorriments dels receptors, determinats temes apareixen i desapareixen sense raons clares i sovint aquesta eliminació no respon a raons estratègiques o interessades, sinó sobretot a negligència o impaciència fruit d'una mena de zàping periodístic frenètic.

f) *Escassa contrastació de les fonts*. La dependència administrativa o subordinació publicitària d'alguns mitjans de diversos poders (govern central, autonòmic o municipal; diputacions; institucions, jerarquies o organitzacions potents) comporta sovint que aquells temes que siguin d'interès prioritari pel poder de torn o només tinguin la font autoritzada corresponent o, en cas d'utilitzar una font contraposada, aquesta sigui instrumentalitzada com a simple comparsa. Tot i que sovint es posa l'excusa de les presses per només donar una font interessada, per exemple, quan es tracte de declaracions de poca substància però amb llenguatge dur, ometre la declaració antagonista acostuma a ser una estratègia per provocar la resposta posterior i així poder allargar un tema sovint intrascendent, en dies diferents.

g) *Trivialització informativa*. La lògica televisiva de progressió exponencial de l'espectacularització, la premsa rosa i la ràdio de magatzin de

varietats han induït a d'altres mitjans i al periodisme en general a alleugerir més i més els relats informatius, d'una banda, i, d'una altra, a triar els temes menys seriosos o més suposadament divertits. Tot i que s'espera així atrapar tot tipus de públic, no sempre aconsegueix aquest objectiu i sovint s'acaba perdent el públic més interessat per la informació de qualitat.

h) *Espectacularització temàtica*. La dinàmica d'allò que Guy Debord va anomenar als anys seixanta del segle passat «societat de l'espectacle» no ha parat d'anar augmentant, perquè la mateixa cultura i la comunicació de masses té aquesta naturalesa i perquè el seu desenvolupament al llarg de tot el segle xx ha arribat a l'èxtasi de la comunicació, en paraules de Jean Baudrillard. Tot plegat imposa unes maneres de produir i presentar les notícies que són la representació de l'espectacularització de tota mena de fets socials, personatges, idees, tendències, etc., condició a la qual els mitjans de comunicació i els professionals en general no poden sostreure-s'hi. Això fa que qualsevol tema adopti la forma del succés espectacular i que es produeixi una mena de pacte implícit entre la majoria d'emissors i de receptors entre allò que el comunicador mediàtic fa i allò que s'espera que faci.

i) *Partidisme acusat i baixa imparcialitat*. És la conseqüència d'alguns aspectes esmentats fins ara: la dependència econòmica, institucional o publicitària; el punt de partida que està marcat per les fonts primàries i que condicionen allò que es difon o no; la manca d'independència o d'autonomia i conseqüentment la por —o l'excusa— de quedar marginat de les orientacions o els corrents majoritaris (allò que E. Noelle-Neuman va definir com «l'espiral del silenci»); l'angoixa per la precarietat laboral; una fidelitat exagerada a l'empresa per mantenir o millorar l'estatus; els propis prejudicis i fins i tot determinades fòbies o dèries, justificades o no.

j) *Groguisme en temes de pugna partidista*. Com a corollari del fort partidisme i malgrat la fidelitat ideologicopolítica sota la qual s'aixopluguen molts mitjans, en temes de batalla oberta, es recorre a les tècniques menys professionals i més salvatges per combatre i abatre l'enemic. S'utilitzen les tàcti-

ques i manipulacions més matusseres del periodisme *groc* per tal de negar reiteradament qualsevol evidència fins a l'extrem de presentar-la com una mentida i ensorrar el contrari amb calúmnies per desprestigiar-lo o, fins i tot, anul·lar-lo i treure'l de la vida pública. Aquest procés suposa una perversió de la «teoria de l'*agenda setting*», que M. McCombs i D. Shaw van detectar quan els mitjans estableixen els temes del debat públic. En el cas que expliquem, sovint un mitjà llança una campanya, tot presentant-la com una investigació reveladora, i tot seguit s'hi afegeixen els polítics interessats i els mitjans satèl·lits en un procés circular d'amplificació i alhora de maniobra de distracció, fins al punt que el tema inicial es desfigura tant que es canvien els papers d'implicats o d'imputats a botxins i de denunciants o d'acusadors a malvats, segons convingui. L'ofensiva del Partit Popular arran de la seva imputació en el cas Gürtel —particularment en els mitjans valencians d'obediència «popular»— ha presentat tota mena de facetes d'aquest *groguisme* i de contraprogramació de capgirament del sentit de l'agenda pública.

k) *Excessiu periodisme de declaracions*. Curiosament, sembla com si la vella tradició nord-americana d'emprar l'entrevista amb polítics com una manera d'obtenir notícies, i que al periodisme llatí no havia arrelat, hagués finalment quallat entre nosaltres. La seva emergència, però, és una altra: neix com a conseqüència del partidisme mediàtic —singularitat ben pròpia de la informació al Sud d'Europa— i de l'abús de declaracions —en directe o via telefònica— als informatius de la ràdio que permeten practicar un determinat periodisme sense sortir de l'emissora. En comptes de fer periodisme polític a càrrec dels informadors, aquests cedeixen constantment els micròfons i les enregistadores audiovisuals perquè els actors polítics no parin de dir la seva; aquesta pràctica —agreujada sobretot al País Valencià en negar-se algunes autoritats a contestar preguntes en les rodes de premsa— relega els professionals a fer de simples recollidors de declaracions o de transcriptors dels correus que els caps de comunicació els lliuren, o de reproduïdors d'allò que els polítics han escrit en els *blogs*.

l) *Tertúlies demagògiques*. Les tertúlies com a gènere comunicatiu formalitzat i continuat van començar a Espanya el 1984 a la ràdio (*La trastienda* de la SER); a partir d'aleshores, es van anar estenent per tot el dial i pocs anys després van ser utilitzades com a ofensiva de l'oposició de dretes per fer caure el govern socialista. Tenien com a eslògan «Váyase, señor González» i eren conduïdes per locutors com Antonio Herrero, Alejo García o Javier González Ferrari. Posteriorment van proliferar tant a la ràdio com a la televisió, en tota mena de programes i amb tot tipus de participants, i van esdevenir una singularitat periodística genuïnament espanyola tant pel seu abús com pel seu abast: el febrer de 2009 es van comptabilitzar 230 tertulians que ocupaven 480 cadires o espais o programes de ràdio i televisió espanyols. Llevat d'excepcions notables, moltes de les tertúlies han derivat en espais on la demagògia més simplista, els rumors interessats, les falsedats i l'agitació propagandista més barroera s'han imposat (Federico Jiménez Losantos, César Vidal o Antonio Jiménez en serien exemples paradigmàtics), com ja hem explicat en relació a moltes cadenes de TDT. En aquests casos, la «teoria del *gatekeeper*» —segons la qual D. M. White va qualificar el periodista com un porter que seleccionava o filtrava les notícies— assoleix el cim de la ignomínia.

m) *El periodisme sense informació*. Algunes qüestions ja esmentades —com ara la no cerca d'informació pel professional, la no comprovació dels fets ni la contrastació de les fonts, la trivialització, l'espectacularització, la manca d'imparcialitat o el *groguisme*—, a més dels rumors presentats com a certs o si més no, versemblants, la falsificació o tergiversació de notícies i fins i tot l'elucubració o la invenció d'esdeveniments, són difosos com si fossin pràctiques periodístiques, quan no ho són pas. Perquè la informació —és a dir, el periodisme— no és qualsevol contingut publicat pels mitjans, com molt bé han explicat Ortega (2006) en *Periodismo sin información*; només ho és si s'ajusta a determinades regles i normes professionals i a determinats criteris deontològics. Aquesta manera de fabricar la informació (Más de Xaxás, 2005) no té

res a veure amb la «teoria de la *newsmaking*» que G. Tuchman va verificar mitjançant investigació participant, atès que, en la construcció de la notícia (la qual contribueix a la construcció social de la realitat), els periodistes responsables segueixen unes pautes derivades dels valors-notícia acceptats professionalment i no s'aparten d'uns protocols (un xic rituals) d'objectivació dels fets.

n) *Retocés de la llibertat de premsa*. Segons la classificació que Reporters Sense Fronteres (RSF) fa cada any, Espanya havia retrocedit el 2009 set llocs fins a situar-se en el lloc 46, només a tres punts per davant d'Itàlia, els mitjans de la qual pateixen l'assetjament sistemàtic de Berlusconi. Aquest deteriorament de la llibertat de premsa era explicada per RSF sobretot perquè la majoria dels partits ofereixen enllaunats els mitjans electorals, fet que limita i fins i tot anul·la l'actuació dels professionals, i també per les amenaces d'ETA a alguns periodistes. Una altra qüestió relacionada amb aquest empobriment de la llibertat d'informació i de la democràcia és una pràctica que, utilitzada sovint pel president de la Generalitat Valenciana, Francisco Camps, sembla haver contagiada altres polítics: és la impossibilitat que els periodistes puguin fer preguntes en les conferències de premsa, fet que redueix aquestes falses rodes de premsa a simples declaracions i, de vegades, plenes d'astracanades; també l'enviament als mitjans audiovisuals de declaracions enregistrades, amb la qual cosa s'impedeix que el declarant pugui ser interpellat —com va passar el 2009 quan la secretària general del Partit Popular, María Dolores de Cospedal, va acusar el govern d'utilitzar la Fiscalia general de l'Estat contra el seu partit en el cas Gürtel— i, en conseqüència, que els periodistes puguin exercir la seva funció social d'intermediaris.

o) *Personalització (per part del comunicador) de les notícies*. Els periodistes-estrella a Espanya van començar a desplegar-se a través dels grans magazins (o programes riu de cinc o sis hores matinals) de la mà de conductors populars com Luis del Olmo, Iñaki Gabilondo o Carlos Herrera.

Després, totes les emissores importants han tingut una figura emblemàtica que utilitza la informació i la manera de presentar-la i postil·lar-la com si fos un predicador evangelista, tot transformant-se d'intermediari (que és allò que s'espera d'un periodista professional) en un mitjancer (Gómez Mompert, 1991). Aquest fenomen no ha arribat a la nostra televisió fins fa pocs anys, atès que el conductor dels informatius a Europa havia mantingut tradicionalment la posició de «presentador» o intermediari «neutral», a diferència del de la tradició nord-americana segons la qual l'*anchor-man/woman* és un/a narrador/a que personalitza les notícies i les interpreta alhora. En els últims anys, a banda de les grans emissores de ràdio, algunes televisions autonòmiques (Canal 9, TeleMadrid o Canal Sur) o generals (la 2 de TVE, Antena 3 o Telecinco) i algunes cadenes noves (Cuatro o La Sexta) opten en alguns dels seus informatius per aquesta fórmula, però amb diferències notables entre elles, ja que no és el mateix el toc o estil personal —tot mantenint un determinat rigor— que el narrador-comentarista, que utilitza el micròfon com si parlés des d'un púlpit i amb ànim d'ensinistrament polític.

p) *Batalles «delegades» (periodistes per patrons)*. Els interessos empresarials dels grans mitjans mediatitzen els seus professionals destacats per tal que aquests s'impliquin en la defensa pública dels seus projectes, com si fossin propietaris o accionistes destacats, traint la seva condició d'intermediaris autònoms i el seu compromís professional i deontològic amb els receptors. Coneguts locutors i columnistes han tingut aquest paper en moments de batalles intermediàtiques, de vegades com si fossin seguidors ultres d'un club esportiu, sobretot quan ha estat en joc el repartiment de llicències digitals o els drets televisius del futbol. S'han desprestigiats i han perdut la credibilitat professional de manera semblant a com ho fan alguns periodistes d'informatius que anuncien productes o serveis comercials¹⁸.

q) *Suplantació de l'opinió ciutadana pels sondejos induïts*. En paral·lel a la praxi política

¹⁸ «Sempre m'ha sorprès que, a Espanya, un dels seus presentadors estrella dels informatius de televisió faci la publicitat d'...[un banc!], Pierre Cayrol, corresponsal de Radio France (APM, 2005: 62).

sota sondeig, s'ha anat imposant una prospectiva temàtica d'alguns mitjans emparada en uns pseudoestudis d'opinió, a partir d'enquestes sobre percepció induïda: així, en comptes d'investigar com va l'economia familiar o si és o no cert el «maltractament del govern central a la Comunitat Valenciana», es fan sondejos de com els ciutadans senten (perceben) una cosa o una altra i posteriorment es preparen reportatges amb alguns casos o exemples hàbilment seleccionats que ratifiquen els resultats esbiaixats del sondeig. Tot seguit s'esbomba que «dades científiques» demostren allò que prèviament ja ha estat decidit i dissenyat, i consegüentment s'amplifiquen i eixamplen les opinions en una direcció determinada, a través d'aquest procés manipulador.

CONCLUSIONS

Després que el periodisme espanyol i/o valencià va assolir un nivell i unes característiques relativament similars als d'altres països europeus amb més tradició democràtica, cap a mitjan de la dècada dels anys vuitanta del segle passat, i es va desempallegar parcialment del llast heretat del franquisme, la reconfiguració de l'ecosistema comunicatiu i els condicionants laborals, accentuats per les crisis generals i endògenes han fet que periodistes i periodismes evolucionessin allunyant-se de la solvència informativa i de la qualitat periodística necessàries.

Tot i això, hi ha hagut iniciatives professionals interessants —encara que efímeres i no massa reeixides— com la creació d'alguns mitjans independents durant la Transició democràtica o experiències professionals remarcables en determinats periòdics locals o de propietat externa al País Valencià, en algunes emissores de ràdio i cadenes de televisió (tot i que en breus períodes o moments puntuals) o en publicacions nacionalistes (en paper o en línia), comarcals i de proximitat. També s'ha de valorar en positiu l'aportació que representa l'ensenyament específic de les universitats públiques a un periodisme de qualitat (pel que fa a formació teoricopràctica, procediments honests, deontologia professional, responsabilitat social, compromís cívic), i l'inter-

sant paper que ha tingut al llarg de trenta anys la Unió de Periodistes Valencians (UPV).

Finalment, el balanç no és captivador ni massa esperançador, mentre la societat civil no sigui més exigent del benestar informatiu i demani que mitjans i periodistes compleixin amb més rigor el paper que d'ells s'espera en tota societat oberta i avançada. Com ha estat proposat en diverses ocasions per col·lectius professionals i sindicals, l'Associació de Ciutadania i Comunicació (ACICOM, nascuda el desembre de 2009), els investigadors universitaris i la UPV, calen uns mitjans públics vertaderament de qualitat i autònoms. Cal també enfortir l'associacionisme, crear organismes independents de regulació i supervisió (de l'Audiovisual i de la Informació), muntar un observatori de la qualitat periodística i repensar els mitjans privats davant la metamorfosi imposada per la crisi i l'expansió digital, tot a partir de la sostenibilitat i la utilitat social.

BIBLIOGRAFIA

- AEDE (2009): *Libro blanco de la prensa diaria 2009*, Madrid, AEDE.
- APM (Asociación de la Prensa de Madrid) (1990). *El periodista español. Retrato intermitente*, Madrid, Asociación de la Prensa de Madrid.
- APM (2005): *Informe anual de la profesión periodística 2005*, Madrid, Asociación de la Prensa de Madrid.
- APM (2007): *Informe anual de la profesión periodística 2007*, Madrid, Asociación de la Prensa de Madrid.
- APM (2008): *Informe anual de la profesión periodística 2008*, Madrid, Asociación de la Prensa de Madrid.
- AZAGRA, J. i J. ROMERO (2007): *País complex. Canvi social i polítiques públiques en la societat valenciana (1977-2006)*, València, Universitat de València.
- BARRERA, C. (coord.) (1999): *Del gacetero al profesional del periodismo. Evolución histórica de los actores humanos del cuarto poder*, Madrid, Fragua.

- BELTRÁN, A. i A. MARTÍNEZ (1993): *Periodistes per a la democràcia. Unió de Periodistes del País Valencià, 1979-1992*, València, Generalitat Valenciana.
- BENSON, R. i E. NEVEU (dirs.) (2004): *Bourdieu and the Journalistic Field*, Londres, Polity.
- BORDERÍA ORTIZ, E. (2000): *La prensa durante el franquismo: represión, censura y negocio. Valencia (1939-1975)*, València, Fundación Universitaria San Pablo C.E.U.
- CANEL, M. J., R. RODRÍGUEZ i J. J. SÁNCHEZ ARANDA (2001): *Periodistas al descubierto. Retrato de los profesionales de la información*, Madrid, CIS.
- CERDÁN TATO, E. (2005): *De periodistas y periódicos. Historia de la Asociación de la Prensa de Alicante*, Alicante, APA/CAM.
- COL·LEGI DE PERIODISTES DE CATALUNYA (2006): *Libre blanc de la professió periodística a Catalunya*, Barcelona, Col·legi de Periodistes de Catalunya.
- COMPANY, E. (1990): “Informació política i autonomia professional”, *Annals del periodisme català* 17, pp. 19-27.
- DD.AA. (2005): “Els reptes de la televisió digital local”, *Saó* 295, pp. 15-26.
- DESVOIS, J. M. (1996): “El estatus del periodista en España de 1898 a 1936: nacimiento y consolidación de una profesión”, *Comunicación y Estudios Universitarios* 6, pp. 33-46.
- DÍEZHANDINO, P., O. BEZUNARTEA i C. COCA (1994): *La élite de los periodistas*, Bilbao, Universidad del País Vasco.
- FUENTES, J. F. i J. FERNÁNDEZ SEBASTIÁN (1997): *Historia del periodismo español*, Madrid, Síntesis.
- GALLEGO, J. i O. DEL RÍO (1994): *El sostre de vidre*, Barcelona, Institut de la Dona de Catalunya.
- GARCÍA DE CORTAZAR, M. i M. A. GARCÍA DE LEÓN (2000): *Profesionales del periodismo. Hombres y mujeres en los medios de comunicación*, Madrid, CIS.
- GARCÍA FERRANDO, M. i A. ARIÑO (2001): *Posmodernidad y autonomía. Los valores de los valencianos*, València, Tirant lo Blanch.
- GARCÍA GALINDO, J. A. (1995): *Prensa y sociedad en Málaga, 1875-1923*, Málaga, Edinford.
- GARCÍA GALINDO, J. A. (2009): “Periodismo y periodistas en la transición política española”, a R. Quirosa-Cheyrouze y Muñoz (ed.): *Prensa y democracia. Los medios de comunicación en la transición*, Madrid, Biblioteca Nueva, pp. 88-100.
- GELI, C. (1987-88): “Perfil profesional dels periodistes catalans”, *Annals del periodisme català* 13, pp. 18-35.
- GÓMEZ, R. G. (2010): “Los ‘ultras’ conquistan la TDT”, *El País* 22/02/10.
- GÓMEZ MOMPART, J. LL. (1991): “La radio estelar en España. El fenómeno radiofónico de los años ochenta”, *Voces y culturas. Revista de comunicación* 2/3, pp. 13-33.
- GÓMEZ MOMPART, J. LL. (1992): *La gènesi de la premsa de masses a Catalunya (1902-1923)*, Barcelona, Pòrtic.
- GÓMEZ MOMPART, J. LL. (1999): “Transformaciones sociocomunicativas del periodista en la España democrática”, a C. Barrera (coord.): *Del gacetero al profesional del periodismo. Evolución histórica de los actores humanos del cuarto poder*, Madrid, Fragua, pp. 209-218.
- GÓMEZ MOMPART, J. LL. (2000): “Planteamientos sociocomunicativos para historiar el periodismo contemporáneo”, a C. del Palacio Montiel (comp.): *Historia de la prensa en Iberoamérica*, Guadalajara (México), Alttexto, pp. 407-420.
- GÓMEZ MOMPART, J. LL. (2007): “Presentació del número monogràfic sobre la recerca en comunicació en el País Valencià”, *Treballs de Comunicació* 27, pp. 7-10.
- GÓMEZ MOMPART, J. LL. (2008): “De la prensa provincial al control audiovisual”, a F. A. Martínez (coord.): *La democracia reconquistada. De la Transición a la normalización democrática*, volum 10 de *La Gran Historia de la Comunidad Valenciana*, València, Levante-emv, pp. 146-162.
- GÓMEZ MOMPART, J. LL. (2009): “Metamorfosi després de la crisi que va commocionar la premsa”, a M. De Moragas et al. (eds.): *Informe de*

- la comunicació a Catalunya 2007-2008*, Barcelona, Generalitat de Catalunya i Institut de la Comunicació-Universitat Autònoma de Barcelona, pp. 283-291.
- GÓMEZ MOMPART, J. LL. i F. A. MARTÍNEZ GALLEGU (2007): "Els estudis universitaris de comunicació", *Treballs de Comunicació* 27 [monogràfic dedicat a *La recerca en comunicació en el País Valencià*], pp. 29-46.
- HALLIN, D. C. i P. MANZINI (2008): *Sistemas mediáticos comparados*, Barcelona, Hacer Editorial.
- HUERTAS CLAVERÍA, J. M. (1985): "Periodistes i polítics, fills del franquisme, mal que ens pesi", *Annals del Periodisme Català* 5.
- HUMANES, M. (1998): "La professió periodística en Espanya", *Zer. Revista de Estudios de Comunicación* 4, pp. 265-78.
- LAGUNA PLATERO, A. (1990): *Historia del periodismo valenciano, 200 años en primera plana*, Valencia, Generalitat Valenciana.
- MANCINI, P. (2005): "Is there a european model of journalism?", a H. de Burgh (ed.): *Making Journalists*, pp. 77-93.
- MARCHETTI, D. (1998): *Contribution à une sociologie des évolutions du champ journalistique*, París, EHESS, tesi doctoral.
- MARTÍNEZ SANCHIS, F. T. (2007): "El dualisme de la premsa comarcal valenciana i els seus desequilibris", a DD. AA.: *Embolcats amb el periodisme. Reptes dels mitjans de comunicació catalans (1975-2006)*, Vilanova i La Geltrú, Editorial El Cep i La Nansa Edicions, pp. 153-182.
- MÁS DE XAXÁS, X. (2005): *Mentiras. Viaje de un periodista al mundo de la desinformación*, Destino, Barcelona.
- McNAIR, B. (1998): *The Sociology of Journalism*, Londres, Arnold.
- MÉNDEZ, I. (2003): *El cuarto poder, ¿un poder de mujeres?*, Oviedo, Milenta.
- NEVEU, E. (2000): "Le genre du journalisme. Des ambivalences de la féminisation d'une profession", *Politix* 51, pp. 179-212.
- NEVEU, E. (2001): *Sociology du journalisme*, París, La Decouverte.
- ORTEGA, F. et al. (coord.) (2006): *Periodismo sin información*, Madrid, Tecnos.
- ORTEGA, F. i M. L. HUMANES (2000): *Algo más que periodistas. Sociología de una profesión*, Barcelona, Ariel.
- ORTEGA, F., C. FAGOAGA i J. L. DADER (1995): *Encuesta sobre periodismo y sociedad en la España de hoy*, Madrid, UCM.
- PARDO BAZÁN, E. (1898): "La prensa amarilla", *El Liberal*, 11/06/1898.
- PÉREZ BENLLOCH, J. J. (2005): *Al cierre. El periodismo tal como lo he vivido. Memorias*, Tavernes Blanques, L'Eixam.
- RIUS SANCHIS, I. (2000a): *El periodista, entre la organización y la represión: 1899-1940. Para una historia de la Asociación de la Prensa Valenciana*, Valencia, Fundación Universitaria San Pablo C.E.U.
- RIUS SANCHIS, I. (2000b): "La profesión periodística: desregulados y desorganizados", a A. Laguna Platero (coord.): *La comunicación en los '90. El mercado valenciano*, Valencia, Universidad Cardenal Herrera-CEU/Fundación Universitaria San Pablo C.E.U., pp. 47-52.
- RODRÍGUEZ ANDRÉS, R. (2003): "Características socio-demográficas y laborales de los periodistas españoles e índice de satisfacción profesional", *Ámbitos* 9-10, pp. 487-504.
- SANTOS, F. (1995): *Periodistas. Polanquistas, sindicato del crimen, tertulianos y demás tribus*, Madrid, Temas de Hoy.
- SCHUDSON, M. (2003): *The Sociology of News*, Nova York i Londres, W. W. Norton & Company.
- SEOANE, M. C. i M. D. SÁIZ (2007): *Cuatro siglos de periodismo en España*, Madrid, Alianza.
- SUÁREZ VILLEGAS, J. C., L. R. ROMERO DOMÍNGUEZ i A. ALMANSA MARTÍNEZ (2009): "El periodismo en el espejo. La profesión analizada por periodistas andaluces", *Ámbitos*, 18, pp. 157-175.
- UNIÓ DE PERIODISTES VALENCIANS (2004): *Informe sobre el ejercicio de la profesión periodística en Alicante*, Alacant, Unió de Periodistes d'Alacant.
- VERDÚ, Y. (2008): *Sesgo y encuadre en las noticias de televisión. Mecanismos de manipulación*

- ón partidista a propósito del urbanismo y del agua en los informativos de Canal 9*, València, Universitat de València, tesi doctoral inèdita.
- WEAVER, D. i G. WILHOIT (1991): *The American Journalist. A Portrait of U.S. News People and their Work*, Blomington, Indiana University Press.
- XAMBÓ, R. (2002): "Los medios de comunicación en el País Valenciano", *Arxius de Ciències Socials* 7, pp. 223-247.